

Szalai Julia:

Szociálpolitikánk hézagai

/A szociális munkáról/

Az utóbbi években megszaporedtak töprengéseink a társadalmi viszonyok és folyamatok alakításának lehetőségeiről -- bajainkról és megoldásuk-felszámolásuk módjairól. E töprengéseket általános megfogalmazásban a társadalempolitika utkereséseiként tartjuk számon. A felvetett problémák és kínált megoldás-kísérletek leltára még az "elmélkedés" szintjén sem teljes, nem is szólva a társadalmi gyakorlat próbálkozásairól. Egy ilyen, a leltárból hiányzó kérdésről szeretnék írni ebben a cikkben: a szociális munka szükségéről és gyakorlati szociálpolitikánkban mutatkozó hézagairól.

De mit is takar a kifejezés: "szociális munka"? Definiálni sehasem könnyű s általában nem is célszerű. Egy munkafajtáról, a munkamegosztás talán nem is oly távoli jövőben kibontakozó új ágáról mendates tömörségű meghatározást adni -- szűrkítés lenne. Induljunk e helyett ennán, hogy miért, hol lenne szükség rá; ez talán "milyenségéhez is közelebb visz majd.

A szociális munka szüksége, az iránta való igény több ferrásból táplálkezik. Bizonyos, hogy e rövid írásban nem is érintem majd valamennyit, s a sor még folytatható. Itt most három nagy, átfogó területről szeretnék szót ejteni.

Általános elvek -- konkrét problémák

Tudjuk --és ez másképp nehezen is képzelhető el--, hogy a társadalompolitika a maga intézkedéseit, döntéseit mindig általánosan, egy-egy kisebb vagy nagyobb, szűkebb vagy tágabb ember-csoport vonatkozásában hozza meg. Mindig bizonyos kritériumok alapján körülhatárolt rétegről, csoportról, körrel van szó, s e kritériumok szükségszerűen igen tágak, kereteiken belül az egyéni életutak, helyzetek számtalan változata fordulhat elő /pl.: a nyugdíjkerhatáron felüliek; vagy a három és többgyermekesek stb./. A valóságban azonban valamennyi döntés és intézkedés konkrét, egyedi embereket-családokat érint, akiknek a helyzete sehasem felel meg pontosan a keretszerű, s ezért nem életszerű, életközeli kritériumoknak. Továbbá a megfelelés gyakran nem egyértelmű. Az egyéni "megfogalmazódás" és az általános társadalompolitikai intézkedés "egymásratalálása", egymáshoz-illeszkedése sok esetben szinte automatikusan megy végbe, az illesztés módján nem is igen kell a fejünket törnünk. Azt irtam: sok esetben. De ha a rádió, televízió jogi-érdekvédelmi műsorait hallgatjuk, vagy a napilapok tanácsadó rovatait olvassuk, számos --szinte valamennyi-- "magátólértetődő" intézkedésről kiderül, hogy a konkrét esetekre vonatkoztatva nem is olyan egyértelmű. Akár a családi pótlék folyósítására, akár a téppénz juttatására vagy a nyugdíjazás körüli kérdésekre gondolunk -- nap mint nap találkozunk az általános intézkedések egyéni alkalmazása körüli problémákkal, huza-

venákkal. Az "automatikus" illeszkedés "szabályszerű" eseteket, az intézés módjának ismeretét, a társadalom mindennapi ügyesbajos delgaiban való jártasságot tételez fel. Mint tudjuk, a készségek tudáshoz, ismeretekhez, s --ezek egyenlőtlen társadalmi elosztása felytán-- bizonyos társadalmi rétegekhez-csoportokhoz kötöttek. A probléma felismeréséhez, annak megfogalmazásához és "elvasói levélbe" öntéséhez is tudás kell. Mi történik hát azokkal, akiknek ez --az iskolapadban is legfeljebb csak töredékesen megtanított tudás-- nincs birtokukban? Tudjuk: sokszor rajtuk csattan az ester. Mégpedig nem is az ügyintézők jószándékának hiánya miatt, hanem azért, mert a többfajta értelmezési lehetőség között eligazedni: valóban nehéz feladat.

Hiányzik tehát szociálpolitikai gyakorlatunkból az a közvetítő kapocs, amely általános döntéseknek és egyéni életutaknak-problémáknak ezt az egymáshoz-illesztését ott is elvégezné, ahol az egyén erre maga nem képes.

Megelőzés -- utógondozás

Nézzük a második széles problémakört.

A szépírodalom, a filmművészet igen árnyaltan, a szociográfia, a szociológiai kutatások meglehetősen széles körben és sokáguan tárták fel az utóbbi években azoknak a problémáknak egész sorát, amelyeket összefoglalóan a "megelőzés, prevenció hiányával" jellemezhetünk. Több tízezer gyermek kerül állami gondozásba, s sorsuk egy életre kihatóan érdemtelenül nehéz. Az

alkeholizmus okozta számtalan családi-emberi tragédiáról, a nagymértékű szeszfogyasztást követő, társadalmilag szinte kibogozhatatlannak tűnő probléma-szövevényről is a legkülönbözőbb vonatkozásokban beszélünk, írunk, hallunk. A nehézsérsu ingázó munkástömegek sokszor leküzdhetetlenek, megoldhatatlannak látszó családi bajai-gondjai; vagy a magukba maradt öregek sivár magányossága -- mind-mind olyan problémák ezek, ahol egyre többször kell feltennünk magunknak a kérdést: vajon egy korábbi időpontban, a bajok gyökerénél nem lehetett volna jórészt megakadályoznunk, kezdeti jelentkezésükkor "elfejtanunk" a később nehezen ellenőrizhető-terelhető, társadalmi méretűvé szélesedő folyamatokat? Jelenlegi gyakerlatunkban már talán figyelünk és segíteni próbálunk a gondokon, amikor azok nyilvánvalóvá váltak, kibentakeztak /s hozzá kell tennünk, ez sem volt mindig így/. De hiányzik az a rendszeresen folytatott tevékenységfajta, amelynek feladata éppen az lenne, hogy értő szemmel figyeljen: hol, mikor, miből válhat később ellenőrizhetetlen, s legfeljebb felszíni enyhítéssel kurálható egyéni-családi -- s lassan társadalmi probléma. Ez a hiány annál is nagyobb, mert a megelőzhető /de megelőzés nélkül később visszafordíthatatlanná váló/ gondok ismét csak nem egyfermán sujtanak minden társadalmi csoportot. S a bajok, nehézségek közül jónéhány /mondjuk: a nehéz fizikai munka - a nehéz megélhetés - az alkeholizmus - a felbomló, sokszor többgyermekes család gondjai/ összefonódva, együtt jelentkezik, sokszor generációkra meghatározva a társadalmi lemaradás, hátrány hibás köreit.

A kerántsem teljes felszerelást most egy harmadik nagy terület kérdésével, az utógondozás, társadalmi-emberi rehabilitáció megoldatlan helyzetével zárnam. A kör ismét széles. A munkában megrekantak baleset utáni elhelyezkedési nehézségeitől a "büntetett előélet" egy életen át maradandó megbélyegzéséig terjed. Megoldatlan, hogy az egyszer elszenvedett veszteség, baj ne váljék örökre --s a gyermekek sorsán keresztül generációk számára-- a hátrány, a nehéz élet újratermelő folyamatának kiindulópontjává. Jószándéku, egyszer-egyszer adott segélyek, segítségék itt is vajmi keveset oldanak meg. Megintcsak hozzáférő speciális munkákra lenne szükség, akik a magukért ilyen vagy olyan ekekből küzdeni nem tudók érdekvédelmét, a "normális" élet lehetőségeinek megteremtését tekintik feladatuknak, munkájuknak.

Mi is a speciális munka és hol tart ma?

Ohatatlanul felvetődik a kérdés: ha ennyiféle területen és ennyiféle módon jelentkezik társadalmi igény speciális munkák iránt, vajon hol és kik azok, akik ma e mindenképpen fontos feladatokat ellátják? Vajon melyek azok a munkafajták, amelyeket a most még szervezett keretek, hivatalos elismerés nélküli speciális munka egy-egy töredékének tekinthetünk; amelyekben a helnap speciális munkájának már ma is élő, kibontakoztatásra váró csiráit fellelhetjük?

A speciális munkás tevékenységének egy-egy vonatkozását látják ma el a pedagógusok, orvosok, ~~szociológusok~~ védőnők, a leg-

különböző egészségügyi területeken dolgozó, egy-egy üzemi szakszervezeti bizottság, továbbá számos társadalmi szerv, mint a Vöröskereszt, a Hazafias Népfrent, stb.

Bizonyos konkrét ismereteink a mindennapi tapasztalatakon túl is vannak már arról, hogy melyek e sokfelől érkező gondozó-segítő munka fő jellemzői, nehézségei.

Az egyik alapvető probléma, hogy --szervezett keretek, működő állandó csatának híján-- a mai segítségnyújtás többnyire ad hoc jellegű, esetleges, és sokszínűsége ellenére is szórványos. Sokszor még e "hézagpótló" gondozás sem jut el azokhoz, akik a legelesettebbek, akik a leginkább rászernálnának.

A jószándék és segiteniakarás társadalmi "hatékonyságának", problémamegoldó voltának határt szab az, hogy a társadalmi munkaként végzett gondozó-munkának nemigen állnak rendelkezésre jelentős pénzbeli vagy egyéb materiális források ahhoz, hogy az általa feltárt egyéni-családi problémák tartós megoldására törekedhessen; ugyanakkor az e kérdéseket érintő "hivatalos" szociálpolitikai döntésekre gyakorolt befolyása, beleszólása meglehetősen csekély -- különösen a feltárt gondok súlyához mérten.

Anyagi és egyéb források, tényleges beleszólási lehetőség híján a mai segítségadás elsősorban az emberi odafigyelés és jóakarát alapján nyújtott támogató-gondozó tevékenységet jelent. A "megsegített" általában passzív részese a segitési folyamatnak, s magában a folyamatban is a jótékonyság, a karitás elemei dominálnak. Ez pedig többnyire csak a problémák felszíni kurálásához, és nem tartós változásához-javulásához vezet. A partner-kapcsolatokon nyugvó, az embereket saját sorsuk aktív részeseinek-alakítójának tekintő munka ma még általában hiányzik, s ezért tartós, lényegi

megoldást hozó érdekvédelemről sem beszélhetünk.

További nehézség, hogy a jószándék és tenniakarás mellett sok területen hiányoznak még az igazi érdekvédelemhez, a megelőzéshez vagy a rehabilitációhoz szükséges átfegő /szociológiai-pszichológiai-jogi-"ügyintézési" stb./ ismeretek.

S azok az emberek-családok, azok a rétegek, ahol a gondozói segítség így is --hézagaival, hiányosságaival együtt is-- nagyon fontos, éppen azok, ahol a gondok többnyire összefenődve, többszörös ek-ekozati láncokként jelentkeznek, ahol tehát az egyszeri /bármily kemely/ segítség vagy a jószándéku támogatás csak felszíni maradhat; mindezek miatt megoldó-képes gondozói munkáról ma még csak kivételképpen beszélhetünk.

Hogy e pontokon előbbre tudjunk lépni, s a támogatást végző gondozómunka érdekvédelmet jelentő szociális munkává váljon, szociálpolitikánk gyökerlatában sokirányu átalakulásra van szükség. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a szociális munkával egy új munkamegosztási ágak, újfajta --nem önkéntes társadalmi munkában végzett-- foglalkozásnak kell megszületnie. Ez a szociális munka valahol egyén és nagy-társadalom, individuálisan jelentkező-megfogalmazódó problémák és "hivatalos" szociálpolitikai megoldási módok között kell, hogy helyet foglaljon. S be kell töltenie e két "pólus" között az állandó közvetítés és közéltetés szerepét.